

פניני תרגום יזנרנ

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 176

פרשת ויקהל-פרה

לְבוֹ וְנִדְבָה רוּחוֹ שְׁנֵיהֶם אֲמֹרִים עַל הַמִּנְדָּבִים לְתַרְוֹמַת ה'. וְהֵם ב' דְּרָגוֹת בְּנִדְבֻת הַלֵּב לְמַלְאכָה, 'נִשְׂאוּ לְבוֹ' - הוּא מִי שֶׁלְבוֹ מִנְשָׂאוֹ לְתַרְוֹמַת יוֹתֵר מִכִּפִּי יִכְוָלָתוֹ. וְאִילוּ 'נִדְבָה רוּחַ' - הוּא הַתּוֹרֵם רַק כִּפִּי יִכְוָלָתוֹ, וְנִקְרָא 'נִדְיָב רוּחַ' לַהוֹרֹת שֶׁמִּנְדָּב מִרְצוֹנוֹ וְלֹא עוֹשֶׂה כֵן בְּצַעַר.

ת"י מפרש את הפסוק בדרך אחרת מפירושים אלו:

וְאֵתוֹ כָּל גִּבֹּר דְּאֶתְרַעֲי לִפְיָהּ, וְכָל דְּאֶשְׁלִמִית רוּחִיהָ בְּנִבְוֶאֶתָא דְּעִמְיָהּ, הִתִּיּוֹ יֵת אֶפְרָשׁוֹתָא לְקֶדֶם יְיָ, לְעִיבִידַת מְשִׁכָּן זִימְנָא וְלִכְל פּוֹלְחִינִיָּה וְלִלְבוּשִׁיָּה קוֹדֶשׁ־אֵל:

[וַיִּבְאוּ כָל אִישׁ אִשׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוּ לְבוֹ, וְכָל אֲשֶׁר הַשְׁלִימָה רוּחוֹ אוֹתוֹ בְּנִבְוֶאֶתָא אֲשֶׁר עָמָז. הִבִּיאוּ אֶת הַתְּרוּמָה לִפְנֵי ה', לְמַלְאכַת אֹהֶל מוֹעֵד וְלִכְל עֲבוֹדָתוֹ וְלִבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ]

ת"י מתרגם 'נִדְבָה רוּחוֹ' - מִי שֶׁהוּא שְׁלֵמָה רוּחוֹ בְּנִבְוֶאֶתָא שְׁעָמוֹ. וְהֵינּוּ מִי שֶׁרוּחַ נְבוּאָה - רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ פּוֹעֶמֶת בְּקִרְבּוֹ. וְהֵנָּה ת"י לֹא פִירֵשׁ לָנוּ הָאֵם הַפְּסוּק מְדַבֵּר עַל הַמִּנְדָּבִים לְתַרְוֹמַת ה', אוֹ עַל הָעוֹשִׂים בְּמַלְאכָה. כְּלוֹמֵר לִמִּי הִיָּה רוּחַ נְבוּאָה - לְתוֹרְמִים אוֹ לְעוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה.

אֲכַן מְצִינּוֹ (לְעִיל לֹא, ג) עַל בְּצִלְאֵל (שֶׁהִיָּה מְעוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה) שֶׁהִיָּתָה לוֹ רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ¹. וְלִכֵּן מִסְתַּבֵּר שֶׁת"י מִפְרֵשׁ אֶת 'נִדְבָה רוּחוֹ' עַל 'עוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה' וְלֹא עַל הַמִּנְדָּבִים, שֶׁהוּא חִידוּשׁ גָּדוֹל לֹא מִי שֶׁהִיָּתָה לָהֶם רוּחַ נְבוּאָה². וְאִף שֶׁת"י כֹּאן הוֹסִיף אֶת הַמִּילָה 'נְבוּאָה' מִ"מִּסְתַּבֵּר שֶׁכּוּוֹנְתּוֹ לְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב לְעִיל עַל בְּצִלְאֵל, וְכְמוֹ שֶׁכָּתַב לְהֵלֶן (לֹא, ג): שֶׁלְבִצְלָאֵל הִיָּתָה 'רוּחַ נְבוּאָה'.

כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוּ לְבוֹ וְכָל אֲשֶׁר נִדְבָה רוּחוֹ • נִדְיָבֵי הָרוּחַ הֵיוּ בְּעַלֵּי רוּחַ נְבוּאָה!

(שְׁמוֹת לָהּ, כֹּא) וַיִּבְאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוּ לְבוֹ וְכָל אֲשֶׁר נִדְבָה רוּחוֹ אוֹתוֹ הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְיָ לְמַלְאכַת אֹהֶל מוֹעֵד וְלִכְל עֲבוֹדָתוֹ וְלִבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ:

מִה בִּיאֹר הַכִּפִּילוֹת 'נִשְׂאוּ לְבוֹ' וְנִדְבָה רוּחוֹ, הָאֵם זֶה מְדַבֵּר עַל אוֹתָם אֲנָשִׁים - הַתּוֹרְמִים?

הַרְמַב"ן מְבַאֵר שֶׁכֻּלֵּפִי הַמִּתְנַדְּבִים לֹא מְצִינּוֹ שֶׁהוֹזְכָּרָה הַלְשׁוֹן 'נִשְׂאוֹת לְבוֹ', אֲלֹא 'נִדְיָבוֹת לְבוֹ'. וְלִכֵּן פִּירֵשׁ שְׁנִשְׂאוֹת הַלֵּב אֲמֹרָה כֻּלֵּפִי 'עוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה', שֶׁנִּשְׂאוּ לְבוֹם לְקִרְבָּה אֶל הַמַּלְאכָה, וְכֻלְשׁוֹנוֹ: "כִּי לֹא הִיָּה בָּהֶם שֶׁלֵּמַד הַמַּלְאכָה הָאֵלּוּ מִמִּלְמַד, אוֹ מִי שִׂיאֲמֵן בָּהֶם יִדְּיוֹ כֻּלָּל, אֲבָל מִצָּא בְּטַבְעוֹ שִׂיּוּדַע לְעִשׂוֹת, וַיִּגְבֶּה לְבוֹ בְּדִרְכֵּי ה' לְבוֹא לִפְנֵי מֹשֶׁה לֵאמֹר לוֹ - אֲנִי אֶעֱשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אֲדוֹנִי דּוֹבֵר". וְכֵן פִּירֵשׁ גַּם הַרְמַב"ן.

לְדַבְרֵיהֶם יֵשׁ לְהַסְתַּפֵּק אִם הַמִּשְׁךְ הַפְּסוּק: 'הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְיָ לְמַלְאכַת אֹהֶל מוֹעֵד', אֲמֹר גַּם עַל עוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה, שֶׁהֵם אִף הֵיוּ מִנְדְּבֵי הַלֵּב שֶׁתְּרָמוּ מִמִּמוֹנָם לְמַלְאכַת הַמִּשְׁכָּן. אוֹ שֶׁהַפְּסוּק מִתְחַלֵּק לְב' עֲנִינִים: א. וַיִּבְאוּ כָּל אִשׁ אֲשֶׁר נִשְׂאוּ לְבוֹ. ב. וְכָל אִשׁ אֲשֶׁר נִדְבָה רוּחוֹ אוֹתוֹ - הִבִּיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה' וְגו'. כְּלוֹמֵר שֶׁעוֹשֵׂי הַמַּלְאכָה הוֹזְכְּרוּ בַּפְּסוּק בַּהֲקָשָׁר לְהַגְעָתָם וְלֹא לְתַרְוֹמָתָם.

פִּירוּשׁ נוֹסֵף בְּבִיאֹר הַכִּפִּילוֹת מְבַאֵר הָאֹרֶךְ הַחִיִּים, שֶׁנִּשְׂאוּ

1. עה"פ שם: 'ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת' פירש רש"י 'ובדעת' - רוח הקודש. ובת"י הוסיף על 'רוח אלהים' - 'רוח דקודש'.
2. יש לציין לדברי הפירוש יונתן שהבין בדברי ת"י שרוח נבואה אמורה כלפי המנדבים עצמם, וציין בזה לדברי הבעל הטורים (לעיל שמות ג, טז) שהביא מדרש על הפסוק: "ואת העשוי לכם במצרים", שכל זהב הבא להם במצרים, היו מייחדים אותו למלאכת המשכן. וזוהי הרוח נבואה של המנדבים שכבר במצרים ידעו לשמור זהב לצורך עבודת המשכן.

וְהַנְשִׂאִם הַבָּיָאוּ • נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל או עֲנָנִים?

(שמות לה, כז) וְהַנְשִׂאִם הַבָּיָאוּ אֶת אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם
וְאֵת אֲבְנֵי הַמִּלֻּאִים לְאֹפֹד וְלַחֹשֶׁן:

מי הם אותם נשיאים שהביאו את אבני השוהם
והמילואים? ומהיכן הביאו אבנים אלו?

רש"י פירש (על פי המדרש) שהנשיאים הם ראשי השבטים:
"א"ר נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה,
ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה". עיי"ש.

אולם ת"י מפרש באופן שונה:

וְעֲנֵנֵי שָׁמַיָא אֲזֵלִין לְפִישׁוֹן וְדִלְיִין מִתַּמֶּן יֵת אֲבְנֵי בִּזְדָּלוֹת
חִילָא וְיֵת אֲבְנֵי אֲשִׁלְמוּתָא לְשִׁקְעָא בְּאִיפֻדָּא וּבְחֹזֶשֶׁן,
וּמִחֶתֶן יִתְהוֹן בְּאַנְפֵי מִדְבָּרָא אֲזֵלִין דְּבִדְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִיֵּיתֵן יִתְהוֹן לְצֻרֶךְ עֵיבִידָתָא:

[וענני השמים הלכו לפישון ודלו משם את אבני שוהם
החול ואבני המילואים לשקען באפוד ובחושן, ומחיתן
אותם על פני המדבר והלכו נשיאי ישראל והביאו אותם
לצורך מלאכת המשכן].

מת"י עולה שמקורם של אבני השוהם והמילואים הוא נחל
פישון, והגיעו למדבר על ידי העננים שהטילו אותם על פני
המדבר, ומשם לקחום נשיאי השבטים והביאום לעבודת
המשכן.

נמצא לדבריו שישנה משמעות כפולה ללשון 'נשיאים': א.
עננים - וכלשון הפסוק (משלי כה, יד) "נשיאים ורוח וגשם". ב.
נשיאי ישראל.

לכאורה הבסיס לחידוש זה, הוא הקושי מנין היה להם
אבנים טובות במדבר השומם³? והיות ומקומם של האבנים
הטובות הוא נחל פישון, כנאמר בחומש בראשית (ב, יא):
"וזהב הארץ היא טוב שם הבדלח ואבן השהם", ותרגם שם
אונקלוס: "תמן בדלחא ואבני בורלא", בא ת"י ליישב כיצד
הגיעו האבנים הטובות מפישון ללב המדבר⁴.

ולפ"ז פירוש המקרא יתפרש כדברי הרמב"ן והאב"ע הנ"ל,
שהפסוק מדבר על עושי המלאכה ועל המתנדבים למלאכה.
אך בהיפוך מפירושם, כי לת"י 'נשאו לבו' הם המתנדבים
למלאכה. ו'נדבה רוחו' הם עושי המלאכה. ולפירוש זה -
המשך הפסוק מלמד ששניהם (העושים והמתנדבים) הביאו את
תרומת ה'⁵.

כדברי ת"י משמע גם באונקלוס שתרגם אף הוא: "וְכָל דִּי
אֲשִׁלְמַת רוּחָהּ יִתְהוּ אֵיתֵיאוּ יֵת אֲפֻשְׁוּתָא קֶדָם יִי", ו'מילוי
רוח' הוא גם כן לשון של רוח הקודש - ומסתבר שקאי על
עושי המלאכה ולא על המתנדבים וכתבאר.

רוח נבואה לעשות בצמצום ובדקדוק

בקונטרס 'ילקוט מאמרים' מהגרמ"ד הלוי סאלאוויצ'יק (עמ'
סב) הובא ששאל הגרמ"ד זצ"ל, את הגרי"ז זצ"ל ע"ד ת"י
להלן (לה, לא) שלבצאלאל היתה רוח נבואה ולכאורה לשם
מה הוצרך לרוח נבואה? וביאר לו עפ"י ספק הגמ' (בכורות יז):
האם אפשר לצמצם או לא, ואיתא שם בגמ' ניסיון להוכיח
ממדת הכלים וממדת המזבח (ופירש"י דאמר רחמנא ועשית שולחן
אלמא צמצמו יפה ועשאוהו באמותיו מצומצמות). ודחתה הגמ' שאני
התם דרחמנא אמר עביד, ובכל היכי דמצית למיעבד נִיחָא
ליה ע"כ. והיינו דאם יעשוהו מצומצם כפי יכולתם שפיר דמי
ויצאו ידי חובתם.

אכן העשייה בפועל איתא בפרשת פקודי אחרי עשיית כל
הכלים (לט, מג): 'וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה
כאשר ציוה ה' כן עשו'. ומהו הכפילות 'והנה עשו אותה
כאשר ציוה ה' כן עשו'. והביאור בזה דעשו הכל מצומצם
ומדוקדק כאשר ציוה ה', ולזה היה צריך נבואה שכדי לעשות
כ"כ מצומצם בדקדוק כחוט השערה אינו אפשרי אלא על
ידי רוח הקודש ונבואה. וזה ביאור דברי תרגום יונתן דלזה
באמת היה צריך נבואה, ונבואה מיוחדת זו לעשות הכל
בדקדוק ניתנה רק להם ולא למשה, ואף שהיה אב הנביאים⁶.

3. דדוחק הוא לומר שהפסוק חוזר רק על המתנדבים שאמורים בתחילה, ומפסיק בנתיים בעושי המלאכה.

4. אכן יישוב זה הוא רק למ"ד א"א לצמצם, אך למ"ד אפשר לצמצם אכתי צ"ע רוח"ק למה לי.
יש שיישבו שיעקר רוח"ק של בצלאל היה נצרך להחיל על הכלים קדושה בייחודים וכוונות, וכמו שאמר חז"ל "יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ".

5. ועיין באבן עזרא כאן שיישב זאת באופן אחר: "כי בצאתם ממצרים וניצלום, כל איש שאל כפי מעלתו".

6. במשנתו של ת"י מצאנו בעוד מקומות שהוזכרו אבנים טובות שהגיעו מנחל פישון. כך פירש אצל נח שעשה 'צהר' לתיבה, (ת"י סבור שצהר היא אבן טובה שהאירה

אֶפְרַסְמָא דְכִיָּא לְמִשְׁחָא דְבוֹתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוֹסְמִיָּא:

[וְחוֹזְדִּים עֲנִי שְׁמַיִם וְהוֹלְכִים לְגַן עֵדֶן, וְלֹקָחִים מִשֶּׁם
אֶת הַבֶּשֶׂם הַנִּבְחָר, וְאֶת שְׁמֵן הַזֵּית לְמֵאֹר, וְאֶת הָאֶפְרַסְמוֹן
הַטְּהוֹר לְשִׁמֵּן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטוֹרֶת הַסְּמִיָּם].

בהמשך לדרכו (של ת"י) שהעננים הביאו את אבני האפוד והחושן, מבאר ת"י שאף פסוק זה, הוא המשך לפסוק הקודם. **שאותם עננים חזרו והביאו את השמנים הנצרכים להדלקת המנורה ולשמן המשחה ולקטורת הסמים**, אך הפעם ממקום אחר - מגן עדן.

בדברים אלו טמונים ג' חידושים: א. **שהעננים** הביאו את השמן למאור. וזאת אע"פ שנצטוו בני ישראל לעשות את השמן מזיתים באופן המצריך אומנות וכמו שנאמר בגמ' (הובא כאן ברש"י) שצריך לגרגר את הזיתים בראש הזית. (אכן אם נניח שדין זה אינו לעיכובא, לא קשה)

ב. בת"י משמע **שהשמן ירד מוכן מהשמים** ולא שירדו זיתים לשמן. וקשה הלא אף אם הדין לגרגר את השמן בראש הזית אינו לעיכובא, מ"מ צריך 'שמן זית' וכמו שהגמ' במנחות (ט:): הסתפקה אם חטים שירדו מן השמים כשרים למנחות היות ואינם 'ממושבותיכם', ואף שמן הבא מן השמים הוא שמן נס ואינו 'שמן זית' (כה"ק בעל כלי חמדה⁷)

ואולם יש שמיישבים שלכך כתב ת"י שהעננים הביאו את השמן מגן עדן, והיינו **מגן עדן התחתון אשר שם יש עצים ממש⁸**, ואף עץ זית יש שם, ומשם בא שמן זית, והכירו בני ישראל שכך הוא לפי סוגו.

על הגעת האבנים הטובות ע"י העננים, כבר למדנו בגמרא (יומא עה.):

"מלמד שירד להם אבנים טובות ומרגליות עם המן".
עוד נאמר שם: "תגא נשיאים ממש (וברש"י: עננים) וכן
הוא אומר 'נשיאים ורוח וגשם'".

אלא שבגמ' נאמר שבאו עם המן, ובת"י התבאר **שבאו במיוחד לצורך המשכן**. עוד נוסף בת"י שישנה משמעות כפולה ללשון 'נשיאים', וכך איתא במדרש: (שמו"ר לו, ג; לג, ח)

והם הביאו אליז נדבה בבוקר בבוקר - וכי בבקר היו
מביאין בצהרים לא היו מביאין? אלא ממה שהיה המן
מוריד להם הביאו.

וְאֶת הַשֶּׁמֶן לְמֵאֹר • כִּיצַד כֶּשֶׁר שֶׁמֶן שָׁבָא מִן הַשָּׁמַיִם?

(שמות לה, כח) וְאֶת הַבֶּשֶׂם וְאֶת הַשֶּׁמֶן לְמֵאֹר
וְלִשְׁמֵן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטוֹרֶת הַסְּמִיָּם:

מהיכן הביאו בני ישראל שמן זית למאור ושמן הנצרך
לשמן המשחה במדבר?

בת"י מתבאר הדבר:

וְתִבְיָן עֲנִי שְׁמַיָּא וְאֶזְלִין לְגַן עֵדֶן, וְנִסְבִּין מִתַּמָּן יָת
בוֹשְׂמָא בְּחִירָא וְיָת מִשְׁחָא דְזֵיתָא לְאַנְהֻדָּתָא, וְיָת

בתיבה) והוסיף שם (בראשית ו, טז) ת"י מהיכן לקח נח אבן זו: "אֶזְלַל לְפִישוֹן וְסָב מִתַּמָּן יוֹהֲרָא וְתִשְׁוֹנִיָּה פְּתִיבוּתָא לְאַנְהֻרָא לְכוֹן", [לך לפישון וקח משם מאור ותשימה בתיבה להאיר לכם].

וכן בביזת הים הביזה הנוספת - שהיתה קודם בקיעת הים (לדעת ת"י שמות יד, ט) בעת שחנו בבעל צפון מבואר שם בת"י שעם ישראל אספו אבנים טובות **שהוציא נחל פישון מגן עדן לגיחון ומגיחון הגיעו לים סוף**.

אלא שזה גופא צ"ב אם כבר אספו בני ישראל אבנים טובות מפישון כשהיו על ים סוף, א"כ מה הקושי מנין היה לבני ישראל אבנים טובות? ולא מיבעי' לשיטת האב"ע (כאן) שסבור שהנשיאים - ראשי השבטים היה להם אבנים טובות שהוציאו עמם ממצרים. אלא אף אם נאמר שלא הוציאו עמם ממצרים מ"מ לדעת ת"י היה להם אבנים ממה שבזזו אצל בעל צפון.

ובפרט שבת"י בפרשת מסעי (במדבר לג, ח) מבואר יתרה מזאת, שהיה מקום נוסף ממנו היה לבני"י אבנים טובות שבעת שיצאו מהים אספו אבנים טובות ומרגליות על שפת הים, וצ"ע.

7. כקושיית הגר"ח מברסק צ"ל על נס חנוכה, כיצד הדליקו את המנורה ימים בפח השמן הלא הוא שמן של נס ושמן של נס הוא סוג אחר של שמן, ומנין שהוא כשר להדלקה? והתירוץ שכאן אין זה סוג אחר של שמן אלא שמן זית רגיל שהגיע מהשמים בדרך נס. אולם שמעתי בשם הגר"ד סאלוויצ'יק צ"ל שאמר שמהגמ' הנ"ל במנחות מוכח שכל הספק בחיטים הוא מחמת דין 'מושבותיכם' אך אלמלא דין זה ליקא ספק ואע"פ שהחטים באו בדרך נס, ולא אמרינן שאינם 'חטים' וא"כ בשמן זית שאין דין 'מושבותיכם' לק"מ. ולכן הכריח שהגר"ח לא הקשה כן מעולם. ולפ"ז אף כאן לק"מ שהרי זה שמן זית ואין דין 'מן הארץ'.

אמנם כבר נודע הרד"ק בספר מלכים (מלכ"ב ד, ז) אודות המעשה של אשת עובדיה שנתן לה אסוף שמן שהתרבה בברכת הנביא בדרך נס. והביא הרד"ק מהתוספתא ששאלה את הנביא האם צריכה לעשר שמן זה, וענה לה שאינה צריכה מחמת שזה שמן נס. וחזינא מהכא ששמן של נס פטור ממעשר. וביאר הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בספרו 'טעמא דקרא' שהספק של אשת עובדיה היה האם התרבה השמן מהשמן הקיים ואז הוא חייב במעשר כי גידולו מן הארץ, או דילמא שהשמן שהתרבה הוא שמן חדש שהגיע בדרך נס והוא פטור ממעשר כי אינו גידולי קרקע. ולפ"ז נמצא דלא כמו שהוכיחו מהגמ' במנחות הנ"ל וצ"ע.

8. עיין במדרש רבה בראשית לג, - שהיונה של תיבת נח לקחה את עלה הזית מגן עדן.

שמן אפרסמון לשמן המשחה

ג. עוד מבואר בת"י שהעננים הביאו שמן אפרסמון לשמן המשחה. וקשה הלא שמן המשחה מפורש בפסוק שהוא נעשה משמן זית – 'ושמן זית היך' (שמות ל, כד).

וכך גם מוכח מתירוץ הגמ' (הוריות יא: כריתות ה.) על השאלה כיצד יהוא בן נמשי נמשח בשמן המנחה, הלא היה ממלכי ישראל ורק מלכי בית דוד נמשחין בשמן המשחה? ותירצה הגמ' שיהוא נמשח בשמן אפרסמון, ולמדנו מכאן ששמן אפרסמון אינו שמן המשחה.

ואין לומר שהאפרסמון נצרך לסממני הקטורת כי אפרסמון אינו אחד מהסממנים [כי אף לדעות ש'נרד' היינו אפרסמון הכוונה לעץ אפרסמון או לשרף הנוסף ממנו, אך לא לפרי עצמו או לשמן היוצא ממנו]. וצ"ע.

וכן מצינו בת"י להדיא שהערב רב לא נכללו בשם 'ישראל', וכמו שתירגם (שמות יב, לח) את הלשון 'ערב רב' – נוכראין.

והנה כבר בתחלת הפרשה נאמר בתורה: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל", כלומר שהערב רב היו מחוץ לנושא זו לחלוטין.

ב' חידושים אלו: א. שהערב רב כלל לא היו באסיפה זו. ב. שלא לקחו מהם נדבות. מפורשים בזה"ק:

*עדת בני ישראל - עובדא דמשכנא לא איתעביד
אלא מישראל בלחודייהו ולא מאינון ערב רב...¹⁰ כיון
דאסתכל משה ביה, אשדי לאינון ערב רב לבר וכניש
לון לישראל בלחודייהו, הדא הוא דכתיב ויקהל
משה את כל עדת בני ישראל (זוהר ח"ב קצ"ז)*

מן הכפֹּרֶת עֲשֵׂה אֶת הַכְּרֹבִים • מדוע

לעשיית הכרובים נצרכה רוח נבואה?

(שמות לו, ח) פְּרֹוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֵּה וּכְרֹוֹב אֶחָד מִקְצֵה מִזֵּה מִן הַכְּפֹּרֶת עֲשֵׂה אֶת הַכְּרֹוֹבִים מִשְׁנֵי קְצוֹתָיו:

מה היה האופן שבו נעשו הכרובים? ומדוע הדגישה התורה שהכרובים נעשו מן הכפורת משני קצותיו?

רש"י פירש לעיל (שמות כה, יט) שהכרובים נעשו מן הכפורת עצמה, ולא נעשו בפני עצמם ואח"כ נתחברו לכפורת. פשטות דבריו משמע שהיה גוש זהב כמידת הארון ובגובה י' טפחים (שהוא גובה הכרובים) וממנו יצרו את הכרובים בפטיש וקורנס והותירו לכפורת עובי טפח. וכמו שפירש שם (פסוק יח): "אלא הטיל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפורת, והכה בפטיש ובקורנס באמצע, וראשין בולטין למעלה, וצייר הכרובים בבליטת קצותיו".

לפירוש זה יש לידע מדוע הדגישה התורה שיש לעשות את הכרובים מהכפורת משני קצותיו, מה היא ההדגשה על שני קצותיו?

ישוב לדבר נמצא באור החיים (על פסוקנו) אשר מפרש את אופן עשיית הכרובים:

כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם

• האם הערב רב יכלו לתרום למשכן?

(שמות לה, כט) כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהֵבִיא לְכָל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ לַעֲשׂוֹת בְּיַד מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לִי:

האמנם קיבלו נדבה מכולם, גם מהערב רב?

בת"י מתבאר הדבר:

*כָּל גִּבֹּר בֶּן יִשְׂרָאֵל, וְאֶתְתָּא בֵּת יִשְׂרָאֵל, דְּאֶתְרַעֵי לְבָהוֹן
עֲמָהוֹן לְאִיתְתָּא לְכָל עֵיבִידְתָּא דְּפִקִּיד יְיָ לְמַעַבְד בִּידָא
דְּמֹשֶׁה, הִיתִיזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָתָא קָדָם יְיָ:*

[כל איש בן ישראל, וכל אשה בת ישראל, שנדבם לבם להביא לכל העבודה שציוה ה' לעשות ביד משה, הביאו בני ישראל נדבה לפני ה']

הוספה זו של ת"י 'איש בן ישראל' ואשה בת ישראל' באה לכאורה לשלול את מי שאינו כזה, ובוודאי הכוונה לערב רב שעמהם, כי הלא היו במדבר ולא היו נכרים אחרים זולת אנשי הערב רב שיצאו עמהם ממצרים.

9. ועיין בספר 'ינחנו' ובאהבת יונתן שמשנים הגירסא בת"י.

10. עיי"ש בהמשך דברי הזוהר שכיון שמשה ראה שהערב רב הורידו את השטן מן השמים לארץ, מיד הוציאם החוצה וכו'. וכדברי ת"י לעיל שכשמשנה ירד מן ההר שבר את הלוחות מחמת שראה את השטן מרקד לפני העגל.

משני קצותיו. אולי שיכוין לומר, שלא עשה הכפורת שוה והיה מכה בקורנס בכל רוחב הכפורת וכו', אלא בשעת ההתכה התיך במקום רחב כשיעור הכפורת וכו' קצותיו הרבה זהב שיעור שיספיק לכרובים, ובה ידויק אומרו משני קצותיו.

פירוש זה יוכל לשפוך אור על דברי ת"י בפסוקנו:

כְּרוֹבָא חֶד מִסְטָרָא מְבָא, וְכְרוֹבָא חֶד מִסְטָרָא מְבָא,
נְגִידִין וְאֲדִיקִין חֻזֵּן כְּרוֹבָא וְלֹא מִתְפָּרְשִׁין מִן כְּפֻרְתָּא,
אֲרוֹם בְּחֻזְכְּמַת רוּחַ נְבוּאָה, עֶבֶד יֵת כְּרוֹבָא מִתְּרִין
סְטָרוֹי:

[כרוב אחד מצד מזה, וכרוב אחד מצד מזה, מוקשים ודבוקים היו הכרובים ולא מתפרדים מן הכפרת, כי בחכמת רוח נבואה, עשה את הכרובים משני קצותיו].

הדגשת ת"י שעשיית הכרובים מתוך הכפורת נעשתה ברוח נבואה, עולה בקנה אחד עם דברי האוה"ח, שכבר בשעת ההתכה התיכו את כמות הזהב הנצרכת לעשיית הכרובים, שהוא דבר המצריך רוח נבואה לידע מה היא הכמות הנצרכת להתיר בשביל עשיית הכרובים.¹¹

בְּמֵרָאֵת הַצְבָּאֵת אֲשֶׁר צָבָאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד • הָאֵם הִיָּה מְקוּהָ עַל יַד הַכִּיּוֹר?

(שמות לח, ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ
נְחֹשֶׁת בְּמֵרָאֵת הַצְבָּאֵת אֲשֶׁר צָבָאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

מה פירוש המילה צובאות? ולשם מה צבאו פתח אהל מועד?

בדרך הפשט (כך עולה מפירוש רש"י) כוונת הכתוב שעשית הכיור היתה ממראות הצובאות, והצובאות הראשון מורה על השימוש של מראות אלה בעבר, במצרים כשהתייפו בפני בעליהם כדי להקים צבא ה'. עם אותם מראות 'צבאו' הנשים פתח אהל מועד - לקחום עתה להביאן למשה ועמדו פתח אהל מועד, עד שמשה נאות לקבלן. וכמבואר במדרש (תנחומא פקודי ט) שבתחילה משה סרב לקבלן, עד שאמר לו ה': 'מראות אלו חביבין עלי מן הכל'.

אולם המפרשים (אב"ע, רמב"ן בדעת אונקלוס, ספורנו וחזקוני) פירשו שהפסוק מתחלק לב' ענינים: א. עשית הכיור היתה ממראות הצובאות. ב. אשר צבאו פתח אהל מועד. כלומר החלק הראשון מורה על העבר - המראות הצובאות - מהשימוש של מראות אלה בעבר, (במצרים כשהתייפו בפני בעליהם כדי להקים צבא ה' - עם רב) אשר אותם הביאו עתה למשה רבנו לעשות מהן (או לשבץ אותן ב) כיור. והחלק השני מדבר על עמידתם של הנשים פתח אהל מועד לאחר שסרו מתאוות זה העולם וזנחו מראותיהן כי אין להן צורך עוד להתייפות, והיו באות מדי יום כדי להתפלל ולשמוע תשבחותיו והלוליו של הקב"ה מפי הכהנים והלויים.

ת"י מפרש באופ"א:

וְעֶבֶד יֵת בִּיּוֹרָא דְנִחְשָׂא וְיֵת בְּסִיסִיָּה דְנִחְשָׂא, מִן אֶסְפָּקְלִירֵי נִחְשָׂא נְשִׂיא צְנִיעוּתָא, וּבְעִידִין דְּאֵתוֹן לְצִלָּאָה בְּתַרְע מִשְׁפָּן זְמַנָּא הָוֵן קִימִין עַל קֶרְבֵּן אֲדַמְזִיָּהוֹן וּמִשְׁבָּחָן וּמוֹדָן. וְתִיבִין לְגִבְרִיהוֹן וְיִלְדֵּן בְּנִין צְדִיקִין, בְּזִמְן דְּמִדְּבָן מִן סוֹאֲבֹת דְּמִהוֹן:

[ועשה את הכיור נחושת ואת בנו נחושת מן מראות נחושת נשים הצנועות, ובעת שבאות להתפלל בפתח אהל מועד היו עומדות על קרבן תנופתן ומשבחות ומודות. וחוזרות לבעליהם, ויולדות בנים צדיקים בזמן שמיטהרות מטומאת דמיהם].

ת"י אף הוא מחלק את הפסוק לב' ענינים שונים, כדרך המפרשים הנ"ל. אך החלוקה שונה: בחלק הראשון מתרגם "הצובאות" - הצנועות, אשר במראות אלו עשו מעשי צניעות, (התייפו לבעליהן במצרים). ואת החלק השני מחלק לג' ענינים: א. בעת שבאו להתפלל בפתח אהל מועד, דהיינו צובאות - עומדות בתפילה. (וצבאו הוא מלשון תפילה) ב. היו עומדות על קרבן דמיהם ומשבחות ומודות, דהיינו הביאו קרבן יולדת, וצובאות - פירושו בוידוי ושבח על קרבנם. ג. שבות לבעליהן ויולדות בנים צדיקים, בעת שמיטהרות מטומאת דמיהן. (כלומר צבאו הוא מלשון העמדת צבא - עם רב)

ת"י כאן מאגד כמה מדרשי חז"ל יחדיו, ואכן ב' הענינים הראשונים מוזכרים בחז"ל, אולם בחלק השלישי יש לידע מה בא ת"י ללמדנו בכך שהיו באות להתפלל בפתח אהל מועד לאחר שהיו עומדות על קרבנם כאשר היו נטהרות מטומאת דמיהם.

11. אמנם היה מקום לדחות שעשיית הכפורת אינה מצריכה רוח"ק דאף שא"א להוסיף זהב לאחר שיצקו, אבל יכולים ליצוק הרבה ולחסר מזה עוד ועוד, ויל"ע.

אלא שעדיין צ"ב מדוע הכניס גם ענין זה שעומדות על קרבנם, הלא מטומאת לידה נטהרת לאחר ז' ימים ללידת זכר, ולאחר י"ד ימים ללידת נקיבה, וקרבנה אינו בא אלא ביום מ"א לזכר וביום פ"א לנקבה, וענינו להתירה בקודשים ולא להתירה לבעלה, ובת"י משמע שרק אז נטהרו לבעליהן, וצ"ע.

מקורות נוספים לכך שהיה מקוה בפתח אהל מועד ראה בשפתי צדיק (פרשת תצוה אות לא):

נראה שהיה הטבילה בקודש, כמו שהיה בבית המקדש מקוה בחול ומקוה בקודש על גג בית הפרוה. דאם לא כן, היה לצוות שיטבלו קודם שיגשו אל פתח אוהל מועד. ואולי נברא לשעה בדרך נס, או שעשו המשכה מן הבאר אל חצר המשכן, עכ"ל.

גם משמיה דהגרי"ז מבריסק מטו לדייק מציווי התורה (לעיל כט, ד): 'ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אותם במים', ופרש"י - **זו טבילת כל הגוף**. הרי שהיה מקוה בפתח אהל מועד שיכלו לטבול שם הכהנים, דאל"ה היה לצוות להם שיטבלו קודם שיגיעו אל פתח אהל מועד.

בפרט שמציאות זו שבה תלויה טהרת הדם בקרבן לא היתה קיימת אלא בזבה, ובחז"ל מבואר (ילקוט שמעוני מצורע תקעא¹²) שבכל הארבעים שנה **לא ראו דם במדבר**. ואכן פשטות הדברים נראה שמדבר על קרבן יולדת כי מתאר שלאחר תפילה זו היו שבות לבעליהן ויולדות בנים צדיקים, ונראה שזה קשור לקרבן שלכאורה הוא קרבן יולדת.

חידוש אדיר נמצא במדרש הביאור ובמדרש אור האפילה על פסוק זה, ויש שרצו לומר שאף כוונת ת"י לרמוז לחידוש זה:

דע שהיה שם כלי עם הבור, ובו מים כשיעור טבילה, כמו הים שעשה שלמה, ואם יבאו נשים היו טובלות שם, ואם הנשים היו טובלות נחשב להם הדבר כאילו עשו עבודה ה', ולכן תרגם אונקלוס, (על פסוקו) "כד אתיאן לצלחה בתרע משכן זימנא". כלומר שבאו לשערי הטבילה¹³. (ילקוט מדרש הביאור כת"י. ומדרש אור האפילה. הובאו שניהם בתו"ש)

לדבריהם נמצא **שלצד הכיור באהל מועד היה מקוה¹⁴** ובו שיעור טבילה שהיו טובלות בו הנשים הנטהרות מטומאת לידה. והנה מלבד שהדקדוק שדקדקו מדברי אונקלוס קיים אף בדברי ת"י שאף הוא כתב: "וּבְעֵידָן דְּאֶתְּנוּן לְצִלְאָה". הוסיף התו"ש שלזאת רמז ת"י כאן במה שכתב **שמתפללות בשעה שנטהרות מטומאת דמיהן**, והיינו בשעה שעלו מטבילתן ונטהרו מטומאת לידה, היו מתפללות ובזכות זה חוזרות לבעליהן ויולדות בנים צדיקים.

12. "בְּשַׁעָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ רוֹאוֹת נְשׁוֹתֵיהֶם [דָּם נְדוּת] מִפְּנֵי אֵימַת מִצְרַיִם שֶׁהָיְתָה עֲלֵיהֶם, וְאִם מִשְׁפָּטָא מִשָּׁם לֹא הָיוּ רוֹאוֹת בְּמִדְבָּר שֶׁהָשִׁכְנָה הָיְתָה בֵּינֵיהֶם. וְהַנָּשִׁים קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמָר: "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב" - אֵלֹה הַנָּשִׁים, וְאַחֲרַיִם: "וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" - אֵלֹה הָאֲנָשִׁים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "אֵימָה כְּנַגְדָּלוֹת", עֲלֵיהֶן נֶאֱמָר: "גֵּן נְעוּל, גֵּל נְעוּל".

13. להוציא מהפשטות ש'צלחה' הוא לשון תפילה כנכתב באונקלוס בכ"מ. לדברי מדרש זה - 'צלחה' הוא לשון טהרה. וצ"ע.

14. גם במקדש בית עולמים מצינו שהיה מקוה בצד הכיור. וכמבואר בירושלמי (יומא ט:): שהיו משקעין את הכיור במים כל לילה (לחד מ"ד שם - ולאידך בסוף היום היו משקעין אותו) כדי שלא יפסל בלינה.

פרשת פרה

לכאורה אינו חולק על הדין שנלמד מהיקש, שהפרה צריכה להישרף שלמה, וכיצד יבדקו ותשאר שלמה?²

עוד צ"ב כיצד בודק את הוושט - הלא אם אין סומכין על הרוב, נחשוש שמא במקום השחיטה נמצא נקב והיא טריפה? והנה באחרונים ביארו ג' דרכים בדברי ת"י, כיצד ניתן לבדוק את הפרה מטרפות מבלי שיצטרכו לחותכה.

א. בדיקת טרפות ע"י עמוד הענן

א. בשו"ת בית יצחק להגאון מלבוב, וכן באילת השחר בשם הגר"ח ברלין, ביארו את דברי הת"י עפ"י התוס' בשבת (כב:) שבזמן שהיו בני" במדבר האיר להם עמוד הענן באופן כזה שהיו יכולים לראות מבעד לחבית את תכולתה, והיינו **כמין שיקוף**, וא"כ יתכן שאת הפרה אדומה בדקו מחיים ע"י עמוד הענן, ומיושב שהפרה נותרה שלמה ויכלו לשורפה כדין, ואף יכלו לבדוק טרם השחיטה את מקום הוושט.

אלא שלפ"ז יוצא כמה בעיות:

א. שדבר זה היה רק בפרה אדומה שהיתה **במדבר**, ולא נכתב זאת לדורות כחלק מדין פרה אדומה. ובת"י נראה שלמד שזה חלק מהציווי שנאמר בפרה אדומה האמורה **לדורות**³.

ב. אם ניתן היה לבדוק טרפות במדבר באופן זה, הרי שאין לסמוך על הרוב במקום שניתן לברר ואם כן בדיקה זו היתה צריכה להתבצע **בכל הקרבנות כולם**! ובכל הבהמות שנשחטו לאכילה, ובת"י נראה שזה חידוש מיוחד בהלכות פרה אדומה.

ג. בת"י נראה שבדקו את הפרה לאחר השחיטה, וכדי ליישב את הקושיא שהקדמנו מבדיקת הוושט נצטרך לומר (לביאור זה) שבדקו את הפרה מחיים ולא כדמשמע בת"י, ואף אם לא נאמר כך, יהיה באמת קשה מדוע בדקו לאחר המיתה ולא מחיים⁴.

וְשַׁחַט אֹתָהּ לִפְנֵינוּ • האם וכיצד בדקו את הפרה אדומה מ"ח טריפות?

(במדבר יט, ג) וַנִּתֶּתְם אֹתָהּ אֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשַׁחַט אֹתָהּ לִפְנֵינוּ:

האם לאחר השחיטה בדקו את הפרה מ"ח טריפות או שסמכו על כך שרוב הבהמות אין בהם טרפות?

בגמ' (חולין יא.) מבואר שמפרה אדומה **לומדים את דין רוב, השולל את חשש הטרפות בבהמה**. וההכרח הוא ממה שיש דין לשרוף את הפרה כשהיא שלמה, ועל כרחך שאין בודקים אותה מטרפות כשאר בהמות הנבדקות לאחר שחיטתן. והכיצד לא חוששים שמא היא טריפה, מכאן שסומכים על הרוב.

בת"י נראה לכאורה שסבר אחרת:

וַתִּתְּנוּ יָתָהּ לְאֶלְעָזָר סֵגָן כְּהֵנָּא, וַיִּהְיֶה יָתָהּ לְחֹדָא לְמִבְרָא לְמִשְׁרִיתָא, וַיִּסְדֵּר חֲזוֹר חֲזוֹר לֵה סִדְרֵי קִיסִין דְּתֵינִיָּא, וְכֵהָנָא אוֹחֲדִין יְבוֹס יָתָהּ קְדָמוּי בְּתֵרִין סִימְנִיָּא כְּמִשְׁאֵר בְּעִירָן, וַיִּבְדִּיקְנָה בְּתֵמִינִי סְרִי טְרִיפִין:

[ונתתם אותה אל אלעזר סגן הכהנים, ויוציא אותה לבדה מחוץ למחנה, ויערוך סביב לה מערכת עצי תאנה, וכהן אחד ישחוט אותה לפניו בשני סימנים כשאר הבהמות, ויבדקנה בשמונה עשר טריפות].

מבואר בדבריו שאכן היו בודקים את הפרה אדומה מ"ח טריפות. ולא כנאמר בגמ' הנ"ל. ולדבריו אין מקור מכאן לדין רוב, ולהיפך בפרה אדומה רואים שלא סומכים על הרוב¹.

אלא שצ"ב כיצד מבחינה מעשית מתבצעת הבדיקה, הלא

1. ואמנם לא יקשה לדבריו מנין נדע את דין רוב, כי בגמ' שם יש ילפותות רבות לדין זה, ולדעת ת"י בפרה אדומה יש דין לבדוק את הטרפות ולא לסמוך על הרוב.
2. ועל קושיא זו היה מקום ליישב שסבר כהבנת התוס' בקושייתו (חולין יא. ד"ה אתיא), שכל שיש חיבור כל שהוא בין אברי הפרה נחשב שהפרה שלמה לענין השריפה.
3. ואפשר ליישב לדורות שלא היה עמוד ענן סמכי על רוב, ומהכא שמעינן לה דהא הציווי הוא לדורות, ורק במדבר לא יכלו לסמוך על הרוב כיון שיכול להתברר בקל. ולפ"ז אין ת"י פליג על הגמ' בחולין כלל.
4. ואולם קושיא זו ניתן ליישב, דהנה יש להתבונן לדברי התוס' בשבת שיכלו לראות לתוך הכלים, עד כמה היה כך הדבר הלא לא יכלו לראות איש לאהלו של

ב. בדיקה מחיים ע"י העברת היד

מהלך נוסף מבואר בתשובת בית יצחק (יו"ד לט) עפ"י לשון הרמ"א⁵ (יו"ד לה, א) שכתב: "מצאתי כתוב בשם הר"ר יהודה חסיד שאמר שיש להעביר ולמשמש היד ע"ג הבהמה בעודה חיה, אם תשפיל לארץ תחת ידו ודאי כשרה, ואם לאו טרפה, ונתתי בו סימן 'לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה'". וכו' והביא את זה מהתשב"ץ וכתב שמצא עוד סימנים ולא רצה להאריך בזה, ומסיים: 'ונראה שאין לסמוך על זה לענין בדיקת טרפות הריאה'.

אמנם בתשב"ץ קטן (שם) מופיע דין זה כדין לכתחילה שניתן כך לבדוק טריפות, ולפ"ז ביארו שזה כוונת ת"י שבדקו את הפרה באופן זה מחיים, ומיושב כנ"ל שנותרה שלמה ואף בדקו את הוושט.

אלא שלפ"ז צ"ב הקושיא הראשונה כיצד הגמ' לומדת מפרה שסומכים על הרוב הלא בדקו את הפרה מחייה, וכלל לא סמכו על הרוב?

ובתשובת הר צבי (או"ח ב, מה) ביאר שוודאי אף לסוברים שניתן

לסמוך על בדיקה זו אין הכוונה שהיא טובה יותר מרוב, ואם לא סמכין על רוב, כל שכן שלא תועיל בדיקה זו⁶.

ג. בדיקה מחיים ע"י סימנים שונים

רבנו בחיי (ויקרא ז, ח) מביא אופן נוסף כיצד ניתן לבדוק את הטרפות מחיים, ולדעתו את כל הקרבנות היו בודקים קודם הקרבנות, כדי שלא יקריבו טריפה ע"ג המזבח. שהיו הכהנים בודקים את הטרפה בדוקין שבעין ובשאר סימנים קודם שחיטתן.

וכע"ז כתב התורת חיים (עבודה זרה ו.) שאף בדורות האחרונים יכולים היו להבחין בטרפות מחיים, שיש כמה סימנים וניסיונות שיכולים לידע בבהמה בחייה אם טרפה היא אם לאו.

ולפ"ז יתכן שכוונת ת"י שבדקו את הטרפה ע"י סימנים אלו מחייה, ומיושב כל הקושיות כנ"ל⁷.

חבירו - אחרת ממה התפעל בלעם כשראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה. ובוודאי לא ראו אף למאחורי הבגדים כי הלא ערווה בעששית אסורה וא"כ לא יכלו ללמוד ולברך. ואם נאמר שלא יכלו להתבונן בדבר חי אלא בדומם יהיה מובן מדוע בדקו דווקא לאחר השחיטה ודו"ק.
5. וכן מוכח ברש"י בבכורות נח: שלמד כך פשט בפסוק 'כל אשר יעבור תחת השבט', שהכוונה לבדיקת הבכור מטרפה באופן זה של העברת היד, ונמצא לדבריו שיש פסוק אחר ממנו ניתן ללמוד מקור לבדיקת טרפות באופן זה, עיי"ש.
6. עיי"ש שדחה ביאור זה בת"י מכמה טעמים.
7. אלא שלא כ"כ מסתבר שהתורה נתנה כהוראה לדורות סימנים אלו לכל, וכמש"כ הרמ"א הנ"ל שאין לסמוך על כך לדינא, וכן במהרש"ם (יו"ד ח"ב, פתיחה להל' טרפות) כתב שגם דורות הראשונים לא סמכו על סימנים אלו שאינם סימנים מובהקים, וכדמוכח מהגמ' שלמדה מכאן את דין רוב - ואם נאמר שבדקו בסימנים אלו נמצא שהיה כאן תרי רובי ומנ"ל ללמוד לרוב אחד.